

Hans Anten

Roomse ruzie. De splitsing tussen De Gemeenschap en De Nieuwe Gemeenschap. Samengesteld door Sjoerd van Faassen en Salma Chen. Nijmegen (Vantilt), Den Haag (Letterkundig museum) 2007. 472 bladzijden.

Jan Engelman

Albert Kuyle

In de geschiedenis van het katholieke literaire jongerentijdschrift *De gemeenschap* (1924-1941) en in het inmiddels aanzienlijk aantal studies over dit tijdschrift en zijn redacteurs Jan Engelman en Anton van Duinkerken behoren de afscheiding eind 1933 van een deel der redactie en de oprichting van *De nieuwe gemeenschap* (1934-1936) tot de meest cruciale episoden. Een afzonderlijke publicatie van enige omvang en diepgang over de conflicten die culmineerden in dat schisma ontbrak evenwel. Die lacune hebben Sjoerd van Faassen en Salma Chen met de door hen samengestelde documentenbiografie *Roomse ruzie* op overtuigende wijze aangevuld. De omvangrijke inleiding van de samenstellers, de eerder gepubliceerde en hier voor het eerst gepubliceerde teksten van de rechtstreeks bij de splitsing betrokkenen, de vele illustraties, ten dele in kleur en een selectie contemporaine artikelen die de literair-politieke context van het conflict markeren, presenteren samen een intrigerend

verhaal van ideologische en persoonlijke tegenstellingen waarin met name twee oprichters van *De gemeenschap*, Jan Engelman en Albert Kuyle (pseudoniem van Louis Kuitenbrouwer) de hoofdrol spelen. Mede omdat zowel de aanloop tot als het gevolg van de scheuring uitvoerig beschreven en gedocumenteerd worden, blijft het verhaal niet beperkt tot individuele controverses. Contextualisering laat zien dat dit katholieke krakeel in het interbellum als een symptoom te beschouwen is van een maatschappij met ‘oneindig-verscheiden levensbeginselen en eindeloos-verspreide gezindheden’- de woorden zijn uit de eerste zin van de eerste beginselverklaring van *De gemeenschap* – die door crises en oorlogsdreiging tot conflicterende profilering werden uitgedaagd.

De bijzonder fraai verzorgde uitgave die *Roomse ruzie* is, opent met een inleidende beschouwing van vijftig bladzijden waarin Van Faassen en Chen het conflict in grote lijnen schetsen. Die introductie begint met aandacht te schenken aan de oprichting van *De gemeenschap* in 1924 en het adagium van de dienstbare schoonheid als ambivalent programmatisch beginsel. Allengs boet dat aan bindend vermogen in door de manifeste onverenigbaarheid van Engelmans estheticisme en Kuyles steeds steiler wordende religieus-sociaal engagement. Engelman, die in de woorden van Menno ter Braak ‘de paganistische verfijningen eerder zocht dan het geloofsbelang’, is de centrale figuur, of beter: de splijtzwam in een tweetal beslissende momenten in het bestaan van *De gemeenschap*. Wanneer hij eind 1930 à titre personnel in *De vrije bladen*, nota bene het tijdschrift van de heidense tegenstander, reageert op een daarin verschenen aanval van Ter Braak op het katholicisme, geven zijn mederedacteuren hem te verstaan eigenmachtig polemiseren met een niet-gelovige buitenstaander niet op prijs te stellen. Engelman vindt deze reprimande zo onredelijk dat hij *De gemeenschap* verlaat.

Dan volgt de periode waarmee de documentatie in *Roomse ruzie* begint: de jaren 1931-1933, waarin met name Kuyle, van redactiesecretaris gepromoveerd tot redacteur, in *De gemeenschap*, en Engelman in het dagblad *De tijd* en het weekblad *De nieuwe eeuw* elkaar voortdurend op niet mis te verstane wijze bestrijden. Wanneer verzoeningspogingen falen en Kuyle zijn maatschappelijke en godsdienstige opvattingen radicaliseert, doet de meest gezaghebbende redacteur, Van Duinkerken, eind 1933 een ingrijpend reorganisatievoorstel. Om het tijdschrift een impuls van vernieuwing, eenheid en kwaliteit te geven stelt hij onder meer voor, met het dreigement op te stappen als aanvaarding uitblijft, Engelman weer als redacteur te benoemen, ‘desnoods met opoffering van huidige redactie-leden’. Voor Kuyle en zijn broer redacteur Henk Kuitenbrouwer is die eis onacceptabel. Ze stappen uit *De*

gemeenschap en richten een eigen blad op: *De nieuwe gemeenschap*, en daarmee is de splitsing een feit.

In het laatste deel van de inleiding wordt de periode besproken waarin beide bladen verschenen: 1934-1936. *De nieuwe gemeenschap* vult zijn kolommen royaal met scheldkanonnades en filippica's tegen *De gemeenschap* in het algemeen en Engelman in het bijzonder. De 'volkstümliche' signatuur van *De nieuwe gemeenschap* is bij de opheffing ervan in 1936 onder meer te karakteriseren als extreem repressief en nationalistisch, rechts revolutionair, fascistisch en antisemitisch.

Het tweede deel van *Roomse ruzie* heet 'Dossier' en is met bijna driehonderd bladzijden de kern van het boek. In zekere zin wordt in dat deel voor de tweede keer het verhaal verteld van ruzie die van 1931 tot en met 1936 binnen de *gemeenschap* van jonge katholieke kunstenaars en wetenschappers werd gemaakt. Niettemin leidt de globale herkenning in deze reprise allerm minst tot verveling, integendeel. Het zijn nu de twintig direct betrokkenen – redactieleden, bestuursleden en uitgevers – die in 164 chronologisch geordende documenten zelf aan het woord komen. Vooral de brieven geven deze geschiedenis een authenticiteit die de lectuur fascinerend en spannend maakt. Behalve uit correspondenties bestaat het dossier uit programmatische bijdragen, artikelen uit *De tijd* en *De nieuwe eeuw*, agenda-aantekeningen, telegrammen, dagboekantekeningen, notulen van bestuurs- en redactievergaderingen, boekbesprekingen, circulaires, prospectussen en pamfletten.

Het is verleidelijk uit dit veelsoortige corpus uitvoerig te citeren vanwege de openhartigheid waarmee standpunten en getuigenissen worden verwoord. Ik beperk me tot een enkel voorbeeld daarvan. Kort nadat Kuyle in 1932 in *De gemeenschap* de betekenis van ex-redacteur Engelman voor de katholieke letterkunde drastisch had gebagatelliseerd, schrijft Engelman aan Van Duinkerken over Kuyle: 'Er leven in dien jongen zeer kwade haatinstincten en vernietigingsdrang, gevolg waarschijnlijk van een minderwaardigheidsgevoel (een afgunst jegens intellectueel en maatschappelijk meerderen), dat hij, ondanks zijn ontzaglijke bek, altijd behield'. De toekomst zou deze observatie krachtig bevestigen. Als eind 1933 duidelijk wordt dat Van Duinkerken's reorganisatieplan het vertrek van de gebroeders Kuitenbrouwer tot gevolg heeft, laat Henk Kuitenbrouwer Van Duinkerken weten hem 'een verstandelijk zeer ontwikkelde lafaard' te vinden. En over de terugkerende Engelman luidt het oordeel in dezelfde brief: '*hij is in zijn diepste wezen een ploert*', '*hij is iemand met een perfide karakter*'. Vanzelfsprekend sluit het oordeel over de *dichter* Engelman aan bij deze kwalificaties. Naar aanleiding van Engelmans bundel *Tuin van Eros*

schrijft redacteur Gabriël Smit in 1934 in *De nieuwe gemeenschap* dat wie dergelijke poëzie publiceert ongeschikt is voor het leiderschap van een katholiek tijdschrift. Zijn dichterschap, aldus Smit, heeft immers niets te maken met katholicisme: ‘Als hij rustig durft te laten drukken: “Zachte maîtresses, die mijn hart verheugt”, - mag ik hem zonder eenige aarzeling op de lijst der verraders plaatsen, al zou deze regel aan alle mogelijke esthetische normen beantwoorden’.

Ten slotte: nagenoeg alle hier opgenomen documenten hebben een hoge concentratie verwijzingen naar niet nader geëxpliciteerde personen, zaken en gebeurtenissen. Uiteraard zijn dergelijke impliciete referenties vooral aanwezig in particuliere correspondenties. Er moet dus veel uitgelegd en toegelicht worden om de teksten voor de huidige lezer toegankelijk te maken. De samenstellers zijn daar uitstekend in geslaagd. In een zeer ruime annotatie geven Van Faassen en Chen met opgave van de meest relevante en recente secundaire literatuur een indrukwekkende hoeveelheid gedetailleerde achtergrondinformatie. Die maakt het de lezer goed mogelijk een opmerkelijke episode uit het literaire en maatschappelijke leven van de vorige eeuw op de voet te volgen. Een van de weinige kwesties die niet opgehelderd worden is de abrupte opheffing van *De nieuwe gemeenschap* aan het eind van de derde jaargang. Nog op de achterkant van wat het laatste nummer zou zijn, belooft de redactie de lezers een ‘verdere, algehele uitbouw’ van het tijdschrift en roept ze hun op in te tekenen op de nieuwe jaargang. Een berichtje in *De maasbode* van 18 februari 1937 meldt dat de uitgave van *De nieuwe gemeenschap* is gestopt ‘wegens onoverkomelijke moeilijkheden’. Juist omdat in *Roomse ruzie* weinig *niet* verklaard wordt, valt het op dat deze moeilijkheden het moeten doen zonder enig commentaar.

Universiteit Utrecht

Uit: *Nederlandse letterkunde* 13 (2008), nr. 1.

